

Branko Petranović

OKVIRI GLAVNIH TOKOVA DRUŠTVENIH PROMENA U JUGOSLAVIJI
1949—1950

Počeli bismo s jednom spoljašnjom protivurečnošću: dramatika 1949—1950. objektivno je išla u prilog najtvrdjeg centralizma, a KPJ se opredelila za alternativu samoupravljanja.

Valjda je Šekspir imao u vidu sličnu situaciju govoreći o vremenu koje je izašlo iz svojih zglobova. Sa stanovišta građanskog realizma ili građanske real politike otpor Informbirou mogao je izgledati beznadežan. Svet je 1948. počeo da oseća svu žestinu hladnog rata, čije su tri najusijanije tačke bile Čehoslovačka, Jugoslavija i Berlin. Jugoslavija je dočekala 1948. usamljenija nego 1941., jer je uoči i za vreme kratkotrajnog aprilskog rata imala bar jedan otvor prema jugu, odnosno Grčkoj. Komunistički pokret u svetu podržao je Staljin u ekskomunikaciji KPJ bez rezerve; u svakom slučaju bez vidljivog otpora. Narastanje pritiska započetog 1948. se nastavljalo s nevidjenom jačinom: počelo je s optužbama za ideološko i nacionalističko izrodjavanje a završilo s budimpeštanskom rezolucijom o fašističkom režimu i Jugoslaviji kao imperijalističkom poligonu. Avgusta 1949. Jugoslavija je bila izložena ultimativnoj vojnoj pretnji sa Istoka koju je Moša Pijade uporedjivao sa ultimatumom Austro-Ugarske Srbiji 1914. godine. Donošenjem Tripartitne deklaracije o STT Jugoslavija se našla i pod pritiskom druge strane (rat na dva fronta, kako ga nazivaju neki pisci), iako postoji mišljenje da Zapad nije marta 1948. znao za početak Staljinovog pritiska.¹

Koliko danas znamo, Zapad je ostao rezervisan prema sukobu IB i KPJ u času njegovog izbivanja. Na Zapadu je to moglo da izgleda kao porodična svadja, efemerna epizoda, pa i kao smišljena taktička varka. S produbljivanjem sukoba Zapad na njega počinje da gleda kao na ozbiljniji razlaz koji u sebi sadrži mogućnosti početnog raspadanja suparničkog bloka. Od shvatanja da je Jugoslavija trojanski konj Istoka do njenog iskorišćavanja kao trojanskog konja protiv rivalskih snaga drugog lagersa nije trebalo da prodje mnogo.

Za bolje razumevanje odnosa Zapada prema Jugoslaviji neophodno je ispitati njihove medjusobne odnose od međunarodnog priznanja revolucionarnih promena marta 1945. i zaključenja ugovora o prijateljstvu i saradnji izmedju SSSR-a i DFJ, aprila 1945.

Na Zapadu se smatralo da je Jugoslavija aprila 1945. skrenula prema Istoku, optirala za SSSR i napustila svoju politiku ekvidistance. Iz britanskih izvora da se videti da je Čerčil razmišljao da je u interesu Zapada da se spreči prodor

¹ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976, 81.

»Rusa« u srednju i zapadnu Evropu; moskovski boravak J. B. Tita Britanci su posmatrali kao veliku promenu u »vezama i centru gravitacije jugoslovenske vlade« koje »ne smiju proći neopaženo«, jer su se Jugosloveni »cijelim srcem bacili u naručaj Rusije«; smatrali su da Britancima izmiče priznanje »jednakog interesa« sa SSSR-om u Jugoslaviji, koji je bio priznat prilikom moskovskih razgovora Čerčila sa Staljinom oktobra 1944. godine.² Tim ugovorom ona je — po ovim shvatanjima — ugrozila svoju nezavisnost i opredelila se za socijalizam sovjetskog tipa. Na Zapadu su je smatrali za glavni »moskovski pipak«,³ zemlju iza »gvozdene zavese«, koja se po — zapadnom mišljenju »rasprostirala od Baltičkog do Jadranskog mora«, najistureniju sovjetsku snagu prema »slobodnom svetu« i zemlju koja je zavela jednostranu komunističku diktaturu i vladavinu »političke policije«, kako ju je Čerčil optuživao u Potsdamu.⁴

Vladajući krugovi u Jugoslaviji su ovaj ugovor sa SSSR smatrali kamenom temeljcem njene politike, »svetinjom« i uporištem njene nezavisnosti.

Zapadne sile su isto tako optuživale Jugoslaviju da je pokretač nemira i nosilac političke i ideološke ekspanzije na Balkanu, kao i da ugrožava nezavisnost Grčke. Svesno se brkala — pripisivana joj agresivnost sa snagom ideja mlade i pobjedničke revolucije u središnjem delu Balkana, koja je u svetu uživala ugled stečen u drugom svetskom ratu i dobijala političko-moralnu podršku progresivnih snaga. U vidjenju zapadne politike Jugoslavija se nalazila u službi Sovjetskog Saveza i njegove težnje da podrije »slobodni svet«, proširi zonu svog uticaja, trajno izadje na »topla mora« i postane »predstraža« sovjetske moći na najisturenijoj granici prema Zapadu.

Jugoslavija je bila nesumnjivo saveznik Sovjetskog Saveza, ali i ravnopravni član — osnivač Ujedinjenih nacija. Maršal Tito je aprila 1946. deklarirao jugoslovensku politiku kao politiku mira i demokratske saradnje sa svim državama koje su bile spremne da poštuju njen unutrašnji poredak i njenu samostalnost. Unutrašnje biće jugoslovenskog društva određivalo je — po njemu — i njegovu spolnju politiku.⁵ Podržavane su, međutim, sovjetske inicijative u borbi protiv imperijalizma. Tito je bio predlagач osnivanja nove organizacije komunističkih partija koja ne bi počivala na centralizovanom rukovodjenju i obaveznosti odlučivanja.⁶ Sovjetski Savez je u neposrednoj posleratnoj situaciji smatran za zemlju koja obezbeđuje nezavisni međunarodni položaj Jugoslavije. Na Mirovnoj konferenciji u Parizu Sovjeti su dali podršku Jugoslaviji u borbi za rešenje granica prema Italiji.⁷

² Tito-Churchill strogo tajno (izabrao i uredio dr Dušan Biber), Zagreb 1981, 492, 502, 503.

³ Navedeno prema dr Uroš Kostić, Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945, Beograd 1978, 469. — Avijacija SAD i Velike Britanije vredjala je vazdušni prostor Jugoslavije. Od 11 februara do 26 marta 1946. 233 anglo-američka aviona nadletala su jugoslovensku teritoriju. Početkom februara 1946. prema Trstu su preduzeti pokreti trupa pod komandom generala Andersa. Izmišljane su vesti da jugoslovenske trupe vrše pokrete prema Morganovoj liniji. Odnosi Jugoslavije sa zapadnim saveznicima postajali su sve gori. — Isto, 492.

⁴ Navedeno prema Slobodan Nešović, Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944—1945, Zagreb, 183.

⁵ Tito u Skupštini socijalističke Jugoslavije 1942—1977, Beograd 1978, 48.

⁶ Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1963, 490.

⁷ Kardelj, Sećanja, Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije, Beograd — Ljubljana, 1980, 88, 95.

Zasnivanjem politike tesnih veza sa SSSR-om i zemljama tzv. narodne demokratije Jugoslavija se osiguravala od ponavljanja loših iskustava sa zapadnim silama u procesu borbe za međunarodno priznanje, utvrđivanje severozapadnih granica, ekstradiciju ratnih zločinaca, naplatu reparacija i restituciju dobara odnetih iz Jugoslavije za vreme rata. KPJ su sa SKP(b) vezivale i tradicionalne partijske veze od njenog osnivanja, naročito preko Kominterne. Nezavisno od ukidanja ove međunarodne komunističke organizacije 1943. sovjetska partija je ostala centar koji je nastojao da utiče u novoj formi na ponašanje komunističkog pokreta u svetu. Veliko delo rušenja starog društva u okvirima narodnooslobodilačke borbe nije bilo teorijski izvedeno i sistematski oblikovano u celovit koncept, a na drugoj strani nije bilo obrasca organizacije socijalističkog društva sem sovjetskog. Podvucimo da neki pisci smatraju da su sovjetska teorija i praksa objektivno ometali teorijsko iskazivanje jugoslovenskih komunističkih, ali isto tako da životna praksa i vlastito iskustvo nisu činoci koje bismo mogli odbaciti. Sovjetsko iskustvo u izgradnji socijalizma smatralo se za socijalističko, uzor organizacije društvenog uređenja. No propagandna linija i realni uticaji nisu mogli da potamne specifična rešenja i oblike organizacije nastale u toku revolucionarnog osvajanja vlasti oružanim putem. Vojna i politička organizacija počivala je na načelima revolucionarno-demokratske samouprave. Autentične revolucije prepoznaju se po samoupravnoj organizaciji naroda. Jugoslovenska revolucija razlikovala se od oktobarske, između ostalog, po specifičnom rešenju agrarnog pitanja. E. Kardelj je upozoravao na »živu snagu narodnih masa« kao protivtežu birokratizmu i izvor razvezivanja narodne inicijative.⁹

Posleratni tok razvoja jugoslovenskog društva doveo je do unošenja sovjetskih rešenja — doktrinarnih, institucionalno-političkih, organizacionih u društveno-politički sistem Jugoslavije. Tito govori o iskustvu koje je dobrovoljno presadivano.¹⁰ Prvi jugoslovenski Ustav nije izbegao te uticaje, o kojima Kardelj govori kao o uticajima forme.¹¹ Ustanova Javnog tužilaštva podsećala je na sovjetsku prokuraturu, a u oblasti krivičnog zakonodavstva usvojena je analogija krivičnih dela. Pomenutom uticaju bila je izložena organizacija Partije i državne organizacije. Vojna doktrina bila je pod uticajem sovjetske. Doktrinarno gledano prisutno je shvatanje o kulacima kao klasnim protivnicima, pa i o zaoštavanju klasne borbe na selu, iako kolektivizacija nije politički podsticana i na generalnom planu cele zemlje podržavana kao kampanja do januara 1949. godine. Specifična organizacija Narodnog fronta pojavljivala se kao značajan korektiv jednopartijskog sistema u periodu obnove. Dajući

⁸ »Zato bi bilo pravilnije reći da se spomenuti utjecaj SSSR-a očitovao prije svega kao snažna idejno-politička i duhovna zapreka raspravljanju o eventualnim novim i drugačijim putovima, metodama i mogućnostima socijalističke izgradnje. Naime, u historijskim uvjetima kakvi su bili 1945—1948. godine iz više razloga nije bila moguća rasprava o novim i drugačijim putovima razvitka socijalizma. Osnovni je razlog bio odnos između KPJ i KPSS — Dušan Bilandžić, *Historija socijalističke Jugoslavije*, Zagreb 1978, 108—109.

⁹ Edvard Kardelj, *Snaga narodnih masa, Put nove Jugoslavije 1941—1945*, Beograd 1946.

¹⁰ Ekspeze J. B. Tita o Predlogu osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, Tito u Skupštini socijalističke Jugoslavije 1942—1977, 179—180.

¹¹ Kardelj, *Sećanja...*, 77.

sekundarne formalne ustupke umerenijim snagama jugoslovenskog društva, pod uticajem medjunarodnog faktora, KPJ je u svojstvu avangarde revolucije držala sve rukovodeće pozicije vlasti i odlučivanja u svojim rukama. KPJ je i zvanično bila rukovodeća snaga sistema, iako zbog posebnog puta legalizacije unutrašnjih promena u toku rata njeno članstvo nije iskazivalo javno svoj partijski status, niti davalo publicitet svom unutar-partijskom životu.¹²

KPJ je u izgradnji socijalizma dobila izvanrednu podršku najširih narodnih slojeva koji su bili zainteresovani za produbljivanje društveno-ekonomskih sadržaja jugoslovenske revolucije. Ona se, u skladu sa terminologijom i važećim ideološkim normama nalazila na čelu »trudbeničkih masa«, izražavajući posredno — kao avangardna snaga — interese radničke klase. Politbiro CK KPJ je imao monopol odlučivanja u svim sferama delatnosti, ali njegov rad nije dobijao publicitet.

Za posleratni društveno-politički sistem u izgradnji bilo je karakteristično da su prevagu imali izvršno-politički organi centralistički organizovani. Republike su formalno pravno tretirane kao države, ali bez suštinskih oznaka suvereniteta, koji se izražavao samo zbog političkih razloga. Birokratizam je napadan kao najveće zlo, ali se pod njime podrazumevao kancelarijski stil rada, nebriga prema socijalnim problemima, odugovlačenje postupka, oholost prema građanima, sektaštvo. Tadašnje shvatanje nije obuhvatalo kritiku državne svojine na kojoj je izrastala svemoć izvršno političkih organa. Sa prelaskom na planiranje počeo je da funkcioniše sistem administrativnog rukovodjenja privredom. Danas politikolozi raspravljaju da li je taj sistem bio izgrađen do kraja ili nije, da li je bio koherentan ili nije, ali se slažu u jednom da se on razgranao i počeo da funkcioniše pokazujući u datoj situaciji prednosti koncentracije snaga i izvora na bitnim pravcima, ali izazivajući i niz negativnih posledica u društvu i privredi.

Oblast agitacije i propagande sledila je uzor usmeravanog kulturnog života i duhovnog stvaralaštva. S ovom tendencijom istovremeno se otkrivaju otpori pojedinaca i grupa umetnika da se podrede kanonima socijalističkog realizma odnosno »timofejevštine« i »gerasimovštine«, kako su nazivane manifestacije ovog službenog pravca u umetnosti. Jugoslovenske škole bile su preplavljene prevodima sovjetskih udžbenika iz istorije, pedagogije, psihologije, prava, političke ekonomije, filozofije, političke teorije i publicistike; masovno je prevodjena sovjetska književnost gde su se sa delima Gorkog, Šolohova, Leonova i drugih uglednih pisca mogli naći i književni surogati;¹³ Ove pojave, kao aktuelne kritikuje III plenum CK SKJ, decembra 1949.¹⁴ Na kursovima ideološke izgradnje izučavala se istorija SKP(b), Staljinova biografija, Staljinova »Pitanja lenjinizma«. Tito je pojave nepotrebnog kopiranja i presadjivanja

¹² Osnivački kongres KP Srbije (8—12 maj 1945), Beograd 1972, 234.

¹³ Jugoslovenska bibliografija 1949. izd. Direkcija za informacije Vlade FNRJ, pokazuje da su se u toku te godine pojavljivali radovi Staljina (Pitanja lenjinizma, Anarhizam ili socijalizam, O Lenjinu); objavljivani su radovi istoričara (Galkina, Zuboka, Notoviča, Hvastova, Mišulina, Jefimova, Kosminskog, Skaskina, Tarlea, Grekova i drugih); politekonomista (Ostrovitjanova, Rozenberga, Vigodskog, Leontijeva, itd.), pedagoga, filozofa, psihologa, kao i političke publicistike; pojavljuju se i slabi radovi iz oblasti literature (Kazakjeviča, Krimova, Bubanova, Garšina itd.).

¹⁴ Arhiv CK SKJ, Sten. beleške III plenuma CK KPJ, održanog 29 i 30 decembra 1949, Diskusija.

sovjetskog iskustva u jugoslovenski sistem eksplicitno osudio u svom poznatom ekspozeu prilikom legalizacije radničkih saveta, juna 1950. godine.¹⁵

Tri godine posle završetka rata jugoslovenski komunisti su morali da ponovo ustanu u odbranu nezavisnosti Jugoslavije. Napadom Informbiroa na KPJ suočili su se sa činjenicom, uostalom dotle nepoznatom u komunističkom pokretu, da socijalističke zemlje mogu da prete uništenje drugoj socijalističkoj zemlji. Istovremeno pokazalo se da se ideološke razlike mogu instrumentalno iskorišćavati u politici državnog pritiska.

Kompleks pitanja koji je izbio otvoreno 1948. javljao se još u predratnim odnosima KPJ i Kominterne, u stavu SSSR-a prema jugoslovenskoj revoluciji i posebno posle oslobodjenja, kada su se na površini javili problemi jednostrano shvaćenog proleterskog internacionalizma, s posledicama na području međudržavnih odnosa, privredne saradnje i samostalnog unutrašnjeg razvitka.

Bitna pretpostavka otpora izvirala je iz unutrašnjeg bića jugoslovenske revolucije, prvenstveno iz njene samostalnosti i slobodarskih tradicija koje su je značajno pokretale. Komunisti su izveli revoluciju na osoben način koji nije uvažavao reprizu jednog velikog, ali prevaziđenog iskustva u drugom svetskom ratu. U praksi revolucionarne smene vlasti oni su odbacili shematsku podelu na dve faze revolucije izvodeći ovu kao nedeljivi proces socijalnog i nacionalnog oslobodjenja.

Odluka na otpor nije poticala samo iz stanja nužne odbrane već i iz ukupnog sagledavanja geopolitičkih, međunarodnih i, pre svega, unutrašnjepolitičkih pretpostavki. Jugoslavija je bila otvorena prema Jadranskom moru. Brza ekonomska preorijentacija Jugoslavije na ekonomska tržišta zapadnih zemalja bila je, pa ma koliko god praćena teškoćama objektivne prirode i pritiscima novih partnera u vidu nadoknade za nacionalizovanu imovinu stranaca, visokim kamatama, učenama za prelaz na stranu drugog bloka, preduslov da se ublaže i onemogućće posledice otkazivanja ugovora od strane SSSR-a i zemalja tzv. narodne demokratije. Ima autora, koji ističu, mada to zvuči paradoksalno, da je Jugoslaviji 1948. odgovarao sporazum o interesnim sferama iz 1944—1945, kao kočnica Staljinove agresivnosti prema Jugoslaviji.¹⁶ Jugoslavija nije bila spremna da napušta svoju načelnu poziciju u međunarodnim odnosima, ali je istovremeno prinudjena da maksimalno koristi objektivne protivurečnosti medju blokovima.

Napad IB na KPJ 1948. izazvao je šok, utičući na drugoj strani otrežnjavajuće na partijske kadrove. S obzirom na tajni karakter prepiske SKP(b) sa KPJ sukob je za najšire članstvo delovao kao iznenadjenje, gotovo kao udar groma iz vedra neba. Jedno vreme je iracionalno objašnjavan kao dovodjenje u zabludu Staljina o jugoslovenskim prilikama. Deo članstva nije uspeo da pre-

¹⁵ U svom ekspozeu on kaže: »To, dakle, ne samo da nije preuranjeno već je došlo i s izvjesnim zakašnjenjem, a razloge za to zakašnjenje treba objasniti time što je naša Partija do donošenja famozne Rezolucije Informbiroa gajila suviše iluzije i suviše nekritički primala i presadjivala kod nas sve što se radilo i kako se radilo u Sovjetskom Savezu, pa i ono što nije bilo u skladu s našim specifičnim uslovima, ni u duhu nauke marksizma-lenjinizma. Htjeli su se gotovi recepti, koji su nam nametani, ili smo i sami težili za njima; bilo je tendencije da se ide linijom manjeg otpora.« — Tito u Skupštini socijalističke Jugoslavije, Beograd 1978, 179.

¹⁶ Vladimir Dedijer, Izgubljena bitka J. V. Stalina, Sarajevo 1969, 377.

odoli izazov staljinističke ortodoksije. Političko-psihološki gledano ova pojava se mogla objašnjavati i činjenicom da je KPJ dugo razvijala kult SSSR-a u predratnom, ratnom i neposrednom postratnom periodu, smatrala sovjetski poredak za sinonim socijalizma i podržavala Staljinov autoritet u stvarima međunarodne politike i ideologije. Pogledi u skladu s iznetim izražavali su se u svakodnevnom životu i zvaničnoj propagandi Jugoslavije. Raskid sa starom praksom i napuštanje ranijih uzora teklo je u znaku unutrašnjih grčeva i lomova u »svijesti i duši«. ¹⁷ Unutrašnje-političku napetost zaoštavao je poziv Kominforma da se aktiviraju tzv. zdrave snage u KPJ. ¹⁸ Pored ljudi koji su intimno bili uvereni u ispravnost Staljinovih osuda, zaslepljenih autoritetom SKP(b) i njenih vodja, dogmata i nepopravljivo indoktriniranih, koji su shvatali SSSR svojom domovinom, u skladu sa vulgarno shvaćenom tezom o proleter-skom internacionalizmu, razbijačkom pozivu IB odazvao se i deo kadrova koji su računali da je poraz KPJ neminovan, rukovodjeni karijerističkim motivima.

Tito je borbu protiv tzv. informbirovštine smatrao borbom protiv kontra-revolucije i kao borbu za socijalizam. Pristalice IB, nezavisno od raznih motiva, ocenjivane su kao izdajnici naroda. Krivično su odgovarali pred vojnim sudovima za delo izdaje naroda i države i administrativno kažnjavani. Kaznu su izdržavali na jadranskim ostrvima: Golom otoku i Grguru. General Arso Jovanović ubijen je prilikom pokušaja prelaska rumunsko-jugoslovenske granice, dok su general Branko Petričević i pukovnik Vlado Dapčević uhvaćeni i osuđeni. Pojedine jugoslovenske diplomate u istočnoevropskim socijalističkim zemljama izjasnile su se takodje za Rezoluciju IB (Radonja Golubović i drugi). Pokušaji odmetanja članova sreskog komiteta u Kolašinu, na čelu sa sekretarom Bulatovićem, razbijeni su prilikom njihovog pokušaja bekstva u Albaniju. Pored A. Hebranga i S. Žujovića, isključenih iz KPJ ranije, iz Partije su isključeni Božo Ljumović, Radovan Zogović, Sava Zlatić, Bane Andrejev i drugi. Otkrivanje grupe Dušana Brkića, Stanice Opačića i Rada Žigića u CK KP Hrvatske pokazivalo je da je IB išao na razbijanje bratstva i jedinstva u KPJ.

Sukobljeno s novom situacijom rukovodstvo KPJ nije obustavljalo industrijalizaciju, odustajući međutim od ambiciozno zamišljenog programa i megalomanskih planskih zadataka. Izvršenje Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede je produženo za jednu godinu, izvršene su strateške modifikacije plana i suženo ulaganje isključivo na ključne objekte. U rukovodstvu se napadala »religija industrijalizacije«, ocenjivana inače kao »ruski ostatak«.

Posle sukoba s Informbiroom unutrašnji razvitak Jugoslavije je tekao u znaku protivurečnih traženja novih puteva.

Odbacivanje napada IB proticalo je u znaku ukazivanja na njihove netačnosti, na prekrajanje istorije, nepoznavanje jugoslovenske stvarnosti, iskriv-

¹⁷ E. Kardelj kaže: »Najteži problem, međutim, bio je u nama samima.« — 7. d., 130. — »Bili smo surovi prema unutrašnjim agenturama Kominforma. Ali drukčiji nismo mogli biti, jer bismo inače direktno otvarali vrata Staljinu.« — Isto, 130.

¹⁸ »Zadatak ovih zdravih članova KPJ jeste da prisile svoje današnje rukovodioce da otvoreno i pošteno priznaju svoje pogreške i da ih poprave, da napuste nacionalizam, da se vrate internacionalizmu i da svim silama učvršćuju jedinstveni socijalistički front protiv imperijalizma, ili, — ako se današnji rukovodioci KPJ pokažu za to nesposobni — da ih smene i istaknu novo internacionalističko rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije«. — Rezolucija Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije, Borba, 30 jun 1948.

ljavanje činjenica, amoralni sadržaj napisa u svetskoj komunističkoj štampi i istupanjima istaknutih prvaka komunističkih partija. No još je naglašavan značaj sovjetskog iskustva u izgradnji socijalizma. Jugoslovenski stav je u prvoj fazi nakon napada bio izrazito defanzivan, što se može objašnjavati nizom razloga unutrašnje i međunarodne situacije, dobijanja na vremenu, izgradjivanja strategije budućeg razvitka, suprotstavljanja alternative sovjetskom konceptu razvitka. Napad je dočekan s pojačavanjem političke mobilnosti, naglašavanjem štednje, sužavanjem investicionih ulaganja, okretanjem ka nacionalnim izvorima. Ogromno ljudsko naprezanje nije moglo da spreči podbacivanje planirane proizvodnje. Administrativni otkup uticao je na smanjivanje i onako oskudnih prinosa u poljoprivredi.

Pola godine posle otvorenog napada Informbiroa KPJ je u ekonomskoj politici prema selu prešla na široki front kolektivizacije jugoslovenskog sela. Globalna analiza ove pojave otkriva sledeće činjenice: sitni rascepkani individualni posed, primitivnu tehniku proizvodnje i agrotehnično siromaštvo, veliku potrebu za hranom u gradovima, za vojsku i u sirovinama za industriju, kao i saznanje da monopol nad viškovima pripada inokosnim seljacima. Pored ovih činjenica navedimo i poznate optužbe Informbiroa da su na jugoslovenskom selu preovladali kulaci. U literaturi postoji sklonost da se ova pojava objašnjava svim navedenim momentima ili isključivo težnjom da se otupi oštrica sovjetske kritike na politiku KPJ prema selu.¹⁹ Svako licitiranje o ovim uzrocima bilo bi nenaučno dok se ne prouče relevantni izvori. No poznato je da se Plenum CK KPJ opredelio januara 1949, za široki front kolektivizacije jugoslovenskog sela. Borba protiv »kulaka« trebalo je da se vrši »konkretno« i »individualno«, držeći se principa ograničavanja kapitalističkih elemenata.²⁰ Zadruga su počele masovno da se osnivaju, s ciljem »raskulačivanja« bogatih seljaka. Istovremeno s kolektivizacijom zaoštravano je pitanje otkupa koji je, kao tipična administrativna mera, izazivao vrenje na selu i otpore predaji viškova. Seljačke radne zadruge stvarane su u talasima korišćenja političke i psihičke prinude i ne vodeći računa da li se poštuje načelo dobrovoljnosti. Prilikom njihovog osnivanja rukovodstvo KPJ je kritikovalo odsustvo političkog rada, nebrigu o njihovoj unutrašnjoj organizaciji, rentabilnosti i perspektivi onih zadruga koje su bile pasivne i bez izgleda na opstanak. Nije postojala minimalna osnova mehanizacije i agrotehnike. Umesto propagande o produktivnosti seljačkih radnih zadruga one su, usled primitivne i destimulativne organizacije rada pokazivale manje rezultate od onih individualnih gazdinstava. Tekuća borba za kolektivizaciju smatrala se u KPJ kao vid klasne borbe na selu. Na širenje zadruga gledalo se kao na put razvitka socijalističke poljoprivrede. O opasnosti od kulaka i potrebi njihovog raskulačenja govoreno je u rukovodstvu KPJ i pre 1949. godine, pri čemu se na borbu koja predstoji gledalo kao na klasnu borbu,

¹⁹ V. Dedijer, n. d., 288.

²⁰ Pri stvaranju seljačkih radnih zadruga moralo se naročito uzeti u obzir — prema stavu CK KPJ: ubedjivanje u prednosti krupne socijalističke poljoprivredne proizvodnje na sopstvenom iskustvu; stvarati prelazne oblike (zadružne ekonomije), razvijati pored zadruga višeg i one nižeg tipa; boriti se protiv svih pojava kršenja ili izigravanja principa dobrovoljnosti odluka radnih seljaka, razvijati i negovati demokratizam u zadrugama, pomagati postojeće zadruge materijalno i organizaciono-politički, odlučnije boriti za podizanje materijalnog standarda. — Borba, 3 februar 1949.

ali se do plenarne sednice CK KPJ januara 1949. prednost u razvoju poljoprivrede davala opštem zemljoradničkom gazdinstvu.

Industrijalizacija se nastavljala uprkos napadu IB-ea, KPJ je stajala na stanovištu da borba protiv Informbiroa mora da se vodi u znaku nastavljanja socijalističke izgradnje. Naročito se zaoštavao problem radne snage u saobraćaju, rudarstvu i šumarstvu, zbog izvoza. Medju akutnim problemima isticala se fluktuacija radne snage. Boris Kidrič je marta 1949. tražio pooštavanje mera protiv svih onih koji »skitaju« i napuštaju posao u smislu gubljenja prava na obavezno snabdevanje. Radi ustaljivanja radne snage u teškoj industriji se poboljšavao sistem snabdevanja. Radnu snagu za industriju obezbedjivao je Narodni front, načelno preko dobrovoljnog opredeljivanja, mada nije mogla da se izbegne i prinuda. Ima slučajeva osipanja celih radnih brigada, iza kojih medjutim ne stoji neprijateljska motivacija već otpor seljaka da napuštaju polja u jeku sezone i odvajaju od svojih kuća. Ukinute su posebne ženske brigade Narodnog fronta.

Oživljuje interes za Narodni front kao političku organizaciju koja se procesu izgradnje sistema administrativnog rukovodjenja privredom pretvorila u deo državne strukture. Rehabilitaciji Narodnog fronta doprineo je Treći kongres NFJ, održan u Beogradu aprila 1949. godine. Neposredno nakon Kongresa E. Kardelj je istupao protiv zanemarivanja ove organizacije i sektaštva u političkom životu. Jednom rečju, na organizaciju Narodnog fronta nije trebalo gledati kao na neku »rodoljubsku« organizaciju.

U spoljnoj odbrani rukovodeći jugoslovenski komunisti nisu dozvoljavali da »imperijalisti« iskoriste za sebe »spor« KPJ sa SKP(b) (jer se on ipak svodio na taj dvostrani odnos), težeći da istraju na vlastitoj revolucionarnoj putanji. KPJ nije bila spremna da uzme oružje na Zapadu avgusta 1949., kada je Jugoslavija bila izložena žestokom pritisku socijalističkih zemalja, i kada se iščekivao napad na nju, jer to — kako se objašnjavalo — nije odgovaralo koncepciji oslonca na vlastite snage. Socijalističkim zemljama nije medjutim smetalo da tvrde da se Jugoslavija pretvorila u imperijalističku bazu. Jugoslavija je praktično vodila borbu na dva koloseka: u zapadnoj štampi pisalo se o zajmovima koji nisu bili prihvaćeni, pristupu Jugoslavije Maršalovom planu, itd. Kandidovanje Jugoslavije za nestalnog člana Saveta bezbednosti vezivalo se za samostalno istupanje Jugoslavije u svetskoj organizaciji i pridržavanje njenog nezavisnog stava. Jugoslaviju je u datoj situaciji zanimalo da pred OUN iznese pritisak na Jugoslaviju u opštoj formi i da brani prava malih država. I prema Istoku i Zapadu stav Jugoslavije je bio nedvosmislen, iako uz izbegavanje »izazivačkih« i »avanturističkih« poteza. Tito je u vreme korejskog rata isticao da bi Jugoslavija više volela — ukoliko do toga dodje — da bude napadnuta kao nezavisna i neutralna zemlja nego kao deo bloka, pri čemu se računalo na svetsko javno mnjenje.

Pred jugoslovenskim komunistima postavilo se još polovinom 1949. godine prelaženje iz pasivnog stanja i odbijanja informbirovskih napada na aktivniju politiku i u medjunarodnim odnosima, posebno u OUN i na području povezivanja sa socijalistima. Kardeljeve analize iz 1950. godine suptilno vode računa o svim nijansama nezavisnog ponašanja raznorodnih subjekata medjunarodne zajednice. Ideju sporazuma velikih sila na račun drugih odbacivao je kao ponavljanje politike Minhena. Zapažao je samostalnije istupanje arapskih zemalja zbog

Izraela i Sueca, kao i evropskih zemalja, naročito Francuske, koja je nastojala da se ne uplete u rat na Dalekom istoku. Mada su južnoameričke zemlje glasale za SAD po političkim pitanjima već su u ekonomskim pokazivale da idu protiv njih. SAD su istupale protiv starih kolonijalnih sila, oslanjajući se sve više na nacionalne buržoazije pod njihovim ekonomskim uticajem. Kritikovala se sprost povezivanja sa socijalistima. Smatralo se da ono teče sporo zbog nasedanja levim frazama, naročito trockista. Pri tom povezivanju izričito se tražilo da se jugoslovenski političari i diplomatski funkcioneri ne pretvaraju u »komandantski centar« i ne mešaju u unutrašnje poslove dotičnih država. Ako se još 1949. postavilo pitanje da Jugoslavija izadje iz pasivnog odbrandbenog položaja naredne godine prevazišla se i situacija kada je ona u OUN i uopšte istupala kao da u svetu postoji samo ona i »sovjetski tabor«. Krajem 1950. Politbiro KPJ je smatrao da Jugoslavija na međunarodnoj pozornici treba da istupa kao »konstruktivna i miroljubiva sila«.

Unutrašnji razvoj Jugoslavije tekao je od napada Informbiroa u znaku zaštite samostalnosti, pojačavanja odbrane, sprečavanja ubacivanja propagandnog materijala i obaveštajnih grupa u zemlju, onemogućavanja poraženih nacionalističkih snaga da iskoriste krizu u odnosima Jugoslavije sa socijalističkim zemljama i pritisak Zapada. Izbijanjem korejskog rata i upadom kineskih dobrovoljaca u Koreju, preko granične reke Jalu, koje je bilo praćeno Mak Arturovim traženjima od Trumana da se bombarduje Kina, upotrebi atomska bomba i izvrši invazija kineskog kopna sa Formoze opasnost od svetskog rata se naglo pojačala i dovela do usijanja u međunarodnim odnosima sukobljenih blokova. Jugoslavija je organizovala štabove partizanskih odreda koji su ispresecali celu zemlju. Izvršena je decentralizacija stanovanja rukovodećeg kadra, pojačana obaveštajna služba, započeo rad na izgradnji skloništa, razvila civilna zaštita, utvrđen plan propagande. Jugoslovenska propaganda je započela da suzbija mit o odlučujućoj i presudnoj ulozi atomske bombe. Na jednoj strani mobilisana je radnička klasa, a na drugoj istraživane mogućnosti dobijanja oružja bez uslova.

Početni koraci tzv. decentralizacije i demokratizacije 1949—1950. protresli su redove Partije i izazvali pojačani politički rad. Ti procesi su tekli istovremeno sa zaoštavanjem borbe protiv fenomena tzv. malogradjanštine u redovima inteligencije, kulturnih radnika, advokata, studenata koje su zaoštavali usputni i sporadični incidentalni odnosi. Njihove manifestacije odražavale su se u više pravaca: kritike »fašističke milicije«, odbojnosti prema svim merama Partije u kulturnoj politici, kao vid oživljavanja ždanovista, ekcesima crkve i njenih službenika, parolama o razbijanju Jugoslavije čiji je život osudjen čim se odbije napad Informbiroa. Kritici je podvrgavana »lopatarska kultura«. Podstičući nove procese rukovodeći komunisti su ukazivali na podizanje glave »starih reakcionera«, uzimanja maha malogradjanskih elemenata, izloženosti komunista uticajima crkve (verski obredi, itd.).

Stanovište CK KPJ, odnosno njegovih predstavnika bilo je više nego jasno u vezi sa oživljavanjem građanskih sadržaja u fazi proklamovanja demokratizacije, debirokratizacije i decentralizacije jugoslovenskog društva. Tito je još januara 1949. isticao da baš sada, kada se KPJ zaputila novim putem, ona mora biti mobilisana i jedinstvena kao centralizovani organizam. Po njemu,

KPJ je lenjinistička partija i samo je preko demokratskog centralizma mogla držati razvoj u svojim rukama. Tito nije potcenjivao uticaj Zapada, ali je isticao da čim se KPJ odlučila da raskrsti s »Rusima« znalo se da će biti dosta opasnosti. Po njemu, ukoliko Jugoslavija bude imala razvijenije odnose sa Zapadom utoliko je Partija morala da bude mobilnija. Kardeljeva analiza je polazila od shvatanja da svaki demokratski preokret zahteva da se pojača rad Partije, jer je novim procesima izazvan dotadašnji mentalitet, svest ljudi i stil rada. Ukoliko se Partija jače osloni na proletarijat utoliko će malogradjanština biti poslušnija. U odnosu na malogradjanštinu u Sloveniji Kardelj izričito kaže da ona nije bez korena, ali i da je izrazito kukavička.

KPJ je 1949-50. razdvajala borbu protiv religije od borbe protiv političke akcije crkve. Posle faze »ratobornog katolicizma« (1945—1946) Rimokatolička crkva bojkotuje državu, izoluje se, podzemno rovari — oslonjena na Vatikan koji je postavljao biskupe nerasporežene da saraduju s vlašću. Dogadjaji 1948 do 1950, kako unutrašnji, tako i međunarodni, uticali su na ohrabrivanje hijerarhije i dela sveštenika, vezanih disciplinom i centralizovanim ustrojstvom za politiku crkvenih starešina. Rimokatolička crkva u Jugoslaviji primala je pomoć iz inostranstva i prema proceni KPJ zloupotrebljavala je prilikom podele vernicima. Načelna politika KPJ je polazila od osnovne premise da su crkva i država u Jugoslaviji ustavno odvojeni. Podržavala se diferencijacija medju sveštenicima putem stvaranja sveštentičkih udruženja, ali je ovaj proces u Hrvatskoj nailazio na znatne teškoće. Borba protiv crkve za KPJ nije bila stvar kampanjskog karaktera, a na drugoj strani vlast se borila protiv »popovštine« kao »strane agenture« a ne protiv crkve kao ustanove, i religije, kao društveno-istorijske pojave. Nastava veronauke se dozvoljavala samo u okviru crkvi, a učitelji koji su bili nosioci misticizma nisu mogli da vrše prosvetnu funkciju.

Mere usvojene na Drugom plenumu CK KPJ jačale su izvršnu moć Partije, snažile vezu izmedju KPJ i državne vlasti, povećavale plaćeni, profesionalni aparat Partije, uvodile oblasne narodne odbore. Ova poslednja mera izazvala je kritičke refleksije pojedinih članova rukovodstva KPJ (Mihe Marinka), s težištem na negativnim efektima koji su se mogli očekivati. Prema Marinku oblasni odbori nisu mogli da ostvare vezu sa srezovima. Oni su ugrožavali i jedinstvo vlasti deobom kompetencija izmedju vlade i oblasti, a prvenstveno su značili vraćanje na »stare kneževine« kakve su bile Kranjska i Koruska.

U okviru protivurečnih procesa 1949. godine, koji su na jednoj strani vodili kolektivizaciji i povećavanju partijskog i administrativnog aparata izraženom, izmedju ostalog, i u stvaranju oblasnih narodnih odbora, sprovedjena je ideja decentralizacije savezne uprave, i to najpre u privredno-organizatorskoj sferi države. Razrasli administrativni aparat je pretio da postane gospodar i tutor celokupnog društvenog života. Boris Kidrič izneo je decembra 1949. predlog za reorganizaciju savezne vlade na principu pretvaranja privrednih ministarstva u suštini u privredne organe tipa generalnih direkcija.

Strujanja u teoriji i promene, pa ma bile i početne u društvenoj organizaciji, neizostavno su tražile i promene u KPJ, koja ih je inspirisala i pokretala. KPJ je do 1952. počivala na lenjinističkoj teoriji revolucionarne avangarde, prema kojoj se vodeća uloga radničke klase obezbedjivala, pre svega, vodećom ulo-

gom KPJ u sistemu vlasti. Preko organa vlasti i političkih foruma sve više je dolazila do izražaja komandujuća društvena uloga KPJ. Odluke Drugog plenuma CK KPJ o snaženju profesionalnog partijskog aparata skretali su pažnju na proces srastanja partijskog i državnog aparata. Započeti proces debirokratizacije tražio je novi metod političke akcije, oživljavanje teorijskog rada, preispitivanje mnogih od ranije utvrđenih rešenja, oslobađanje društvenih nauka od dogmatizma, razvijanje inicijative masa i podizanje njihove socijalističke svesti. CK KPJ je u toku 1950. uputio više direktivnih pisama članstvu povodom sukobljavanja novih koncepcija sa dogmatskim i birokratskim tendencijama.

Treći plenum CK KPJ, održan krajem decembra 1949. založio se za suzbijanje birokratizma, ukalupljenosti misli i jačanje inicijative. Traženo je da se u školama vaspitava novi, slobodni i odvažni »socijalistički čovek«, čija su shvatanja široka i raznovrsna, kome je tuđ birokratizam. Morao se stvoriti nastavnički kadar sposoban da vaspita »svestrano razvijenog čoveka-graditelja i branioca socijalizma«. Smatralo se da će se takav kadar dobiti upornom borbom protiv birokratskih metoda u školstvu, postići razmahom borbe mišljenja, svestranim razvijanjem inicijative, slobodnom izmenom praktičnih iskustava i shvatanja na liniji borbe za izgradnju socijalizma u Jugoslaviji. Istovremeno s novom perspektivom u razvoju školstva, posebno sadržaju nastavnog procesa Plenum je ukazao na neophodnost onemogućavanja birokratizma u ustanovama koje su rukovodile školstvom. Smisao nove orijentacije se sastojao u razvijanju inicijative u školama.²¹

Kao rezultat sukoba s Informbiroom počeo je više da se naglašava značaj vlastite prakse. Još je drugi plenum CK KPJ januara 1949. konstatovao da »veličina dela CK KPJ« nije duboko zasadjena u socijalističku izgradnju u Jugoslaviji. Podsticalo se proučavanje radova Tita i Kardelja, s kritičkom opservacijom da se istoriji SKP(b) prilazi kao većitom receptu, što predstavlja vid krivog teorijskog odgajanja članstva. Samo učenjem postavki Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina u agitaciji i propagandi KPJ nije se mogao videti razvoj izgradnje socijalizma u sopstvenoj zemlji. Promene koje su se zbivale u društvenoj organizaciji nisu mogle da se ne odraze i na idejne poglede jugoslovenskih komunista. U praksi borbe protiv Informbioa i kritičkog ispitivanja sopstvenih iskustava u rukovodstvu KPJ sazrevali su novi teorijski pogledi na demokratiju u Partiji, idejnu borbu i prevazilaženje idejnog monopola koji je sprečavao diskusiju i slobodnu razmenu mišljenja. Otvarao se niz novih ideološko-teorijskih i praktično-političkih problema, koji su tražili odgovor: o karakteru svojine u socijalizmu i društveno-ekonomskim odnosima uopšte, o ulozi države u rukovodjenju privredom, odumiranju države posle osvajanja političke vlasti, suštini proleterskog internacionalizma i odnosima medju socijalističkim državama. Staljinizam je dogmatizmom za dugo bio umrtvio stvaralačka traženja u oblasti državne i društvene organizacije prelaznog perioda. Edvard Kardelj je pred Narodnom skupštinom FNRJ maja 1949., prilikom pretrisa Predloga zakona o narodnim odborima, naglašavao značaj razvitka so-

²¹ Arhiv CK SKJ, Iz Rezolucije III Plenuma CK KPJ o daljim zadacima u oblasti školstva.

cijalističke demokratije u smislu veće »narodne samouprave«. ²² KPJ je očigledno tražila alternativu staljinističkom centralizmu u sledstvu sukoba koji je izbio, vraćajući se vrelima vlastite revolucije i izvornim radovima klasika marksizma. Ta nova alternativa društveno-ekonomskih odnosa trebalo je da se formuliše nezavisno od napred prikazanih nepovoljnih odnosa: međunarodnih, unutrašnje-političkih prilika, kulturne zaostalosti i nerazvijenosti demokratskih tradicija. Na mesto administrativnog koncepta socijalizma pokušala je da se konstituiše koncepcija slobodnog socijalizma, na drugoj društveno-ekonomskoj osnovi. Za taj put ka novoj koncepciji, karakteristično je pored navedenog, da je tekao u znaku protivurečnih procesa, otpora i nerazumevanja, pa i usputnih stranputica. Teorijska misao usmeravala se, dalje, na kritičku valorizaciju marksističkog nasleđja, istorije KPJ i međunarodnog komunističkog pokreta, analizu puteva svoje revolucije. Jače se ukazivalo na organizaciju narodnooslobodilačkih odbora, partizanskih odreda i uopšte narodno-oslobodilačkog pokreta kao na otelotvorenje samoupravne prakse i duha. KPJ daje inicijativu za povećanje uloge radnika u proizvodnji i njenoj organizaciji; obnavljaju se zapostavljena proizvodna savetovanja, podstiču se forme političke demokratije u preduzećima i ustanovama. Ideja državne decentralizacije i pojačavanja materijalne i političke osnove narodnih odbora predstavlja početne korake razgradjivanja starog sistema, ali bez bitnijih društveno-ekonomskih promena. U razgovoru grupe rukovodilaca KPJ, na čelu s Edvardom Kardeljom na čelu, s. J. B. Titom u Splitu rešeno je da se odlučnije podrže samoupravne tendencije u preduzećima. ²³ Sazrevala je misao da se upravljanje preduzećima preda radnicima. Nove vizionarske ideje i početne mere radjale su se i probijale u atmosferi straha od negativnih međunarodnih posledica, dezorganizacije društva i anarhističkih pojava. Krajem 1949. radnički saveti uvedeni su u 215 jugoslovenskih preduzeća. KPJ je menjala generalnu liniju u smislu oblikovanja novog sistema društvene organizacije bez uzora, idući putevima koji su bili novi i neispitani, skopčani s najraznovrsnijim neizvesnostima.

Ozakonjavanjem radničkih saveta polovinom 1950. izražena je i nova generalna linija KPJ u izgradnji socijalizma. Suština ovog »revolucionarnog zakona«, koji je simbolično nagovestio osnove i karakter nove društvene organizacije Jugoslavije, sastojala se od shvatanja da KPJ mora sprečiti proces podržavljenja društva koji je pretio da potkopa vlast radničke klase. Bio je to istovremeno alternativni program staljinističkom centralizmu. Prilikom izrade nacрта zakona o radničkom upravljanju privredom Boris Kidrič je radničko upravljanje označio kao »početak kraja birokratizma«.

Imajući iza sebe pobedonosno izvedenu oružanu revoluciju i početne uspehe u izgradnji socijalizma KPJ se nije zatvarala prema svetu, niti ignorisala političku i geografsku poziciju Jugoslavije izmedju sveta kapitalizma i staljinizma. Tito je, prilikom obrazlaganja ovog Zakona, bio izričit u više pravaca:

²² U poredjenju s starim Zakonom o narodnim odborima novi se odlikovao — po Edvardu Kardelju daljim razvijanjem i produblivanjem narodne, socijalističke demokratije i jasnijom perspektivom daljeg razvijanja narodnih odbora kao političke i organizacione osnove državnog uredjenja i socijalističke demokratije, u prvom redu kroz sve neposrednije i sve šire privlačenje masa u mehanizam upravljanja državom. — Sedmo redovno zasjedanje Saveznog veća i Veća naroda 25—28 maj 1949, Sten. beleške.

²³ Kardelj, Sećanja ..., 136.

prvo, društveni procesi u mladom jugoslovenskom revolucionarnom društvu nalazili su se do tada pod kontrolom države; drugo, Zakon nije došao preuranjeno već sa zakašnjenjem; treće, radničko samoupravljanje trebalo je da spreči da se u privredi ugnezdi »zarazna bolijest, koja nosi ime birokratizam«; četvrto, nije se radilo o apstraktnim propagandnim parolama već o »programu socijalističkog odnosa u proizvodnji, u pogledu društvene svojine, u pogledu prava i dužnosti trudbenika«; peto, za generalnog sekretara KPJ zakon je bio logična posledica revolucije u Jugoslaviji i dotadašnjeg socijalističkog razvitka.²⁴

Uvodjenjem radničkih saveta Jugoslavija nije apsolutizovala svoje iskustvo, ne smatrajući da je njen put, koji su mnogi na strani nazvali eksperimentom u oblasti industrijske demokratije, jedini put, koji moraju slediti sve zemlje.

Summary

AN OUTLINE OF THE MAIN DIRECTIONS OF SOCIAL CHANGE IN YUGOSLAVIA IN 1949—1950

Because the time being dealt with is still not considered to be part of history as a science and since at that time the door of Yugoslav post-war development had only slightly opened, the author set two important limits contained in the title itself: he follows the »outline« of the process and discusses »the main« directions of social change which was enhanced by the disagreement with the Communist Information Bureau.

The paper is based on part of the unpublished documents of the Party, on published documents and on unextensive, mainly political literature of the great Yugoslav cross-roads in 1948—1950. He extensively presents the unusually homogeneous and dramatic historical context, in which self-management was born as an alternative to the system of administrative centralism of the period and strong state control in all spheres of life. He observes and examines the contradictory situation, in which the leading forces of Yugoslav society decided for decentralization in terms of self-management at the time when objective circumstances demanded the strongest centralism.

The concept of self-management established itself in spite of inadequate international and local political circumstances, cultural backwardness and an undeveloped democratic tradition. Yugoslav Communists considered that situation to be a reaffirmation of the revolutionary, democratic self-management of the Yugoslav revolution, a return to its sources, to critical analysis and consideration of its own practice, by emphasizing its general Marxist inheritance and the past experience of the Paris Commune and of the October revolution; they strived for the liberation of political thought from dogmatism, for the development of the initiative of the masses and an increase in their socialist awareness.

In the struggle against the Communist Information Bureau and by critical examination of the experiences of the leadership of the Communist Party of Yugoslavia new theoretical concepts of democracy in the Party were borne as well as the struggle for ideas and the overcoming of the monopoly of ideas, which had a hindering affect on discussion and the free exchange of ideas. The process leading to the establishment of workers' councils as an initial and principled negation of the centralist system of the organization of society developed in contradictory processes. They indicated, on the one hand, the strengthening of the executive power of the Party, the professionalisation of its apparatus, the collectivisation of agriculture and rehabilitation of the National Liberation Front as a political organization, initial changes in the style of work of the Party and the overcoming of bureaucracy in the life of society. The Communist Party of Yugoslavia in its 3rd plenary session, December 1949, stood

²⁴ Tito u Skupštini socijalističke Jugoslavije 1942—1977, 178—193.

against modelling of thoughts and dogmatism and required the education of a new free and decisive »socialist man«.

The solution of the situation of that period was found in the second half of 1949 in workers' councils, which were legalized a year later. New concepts and their materialization indicated the possibility for the development of free socialism based on the socio-economic system which is characteristic today of the social order of Yugoslavia, in spite of disagreements and the misunderstanding and devaluation of self-management and formal-institutional digressions.